

Формування комунікативної компетентності учнів засобами групових форм роботи в початкових класах малочисельної школи

Г.Г. Бондаренко*

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, Україна

*Corresponding author. E-mail: bondarenko_mk@online.ua

Paper received 24.05.15; Revised 30.05.15; Accepted for publication 16.06.15.

Анотація. У статті розглядаються особливості формування комунікативної компетентності за допомогою групових форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів початкових класів малочисельної школи. Зроблено припущення щодо ефективності використання групових форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів за умов їх поєднання з іншими у процесі формування комунікативної компетентності. Доведено, що групова робота на уроках забезпечує високу мотивацію дітей, розвиває комунікативні навички, покращує психологічний клімат у малочисельному класі.

Ключові слова: *групова форма, компетентність, малочисельна школа, організація навчально-пізнавальної діяльності*

Вступ. Одним із шляхів модернізації освіти в Україні є перехід на компетентнісну парадигму шкільного навчання, що визначається рівнем готовності учня до подальшого розвитку та самовдосконалення. В цьому процесі пріоритетного значення набуває своєчасне оволодіння кожним учнем сукупності тих чи інших компетентностей передбачених навчальними програмами. Уміння вчитися як ключова компетентність молодшого школяра є інтегрованим результатом його знань, умінь, навичок, цілісних ставлень до процесу і результату своєї діяльності.

Серед багатьох інших вмінь спілкуватися, сформовані на основі мовленнєвих умінь і навичок, є основою для формування комунікативної компетентності учнів. Формування комунікативної компетентності учнів визначено серед пріоритетів у Національній доктрині розвитку освіти України XXI ст. та виступає однією з освітніх вимог впливових міжнародних організацій (Ради Європи, Організації економічного співробітництва та розвитку тощо).

Водночас, сучасна ситуація в освіті призводить до загострення суперечностей між наявним та необхідним рівнем комунікативної компетентності школярів, особливо сільської малочисельної школи, традиційним знанням підходом до формування комунікативних якостей та зростаючими потребами у формуванні особистісно-орієнтованої парадигми навчання, великою потребою у конкурентноздатних випускниках сільських загальноосвітніх шкіл зі сформованою комунікативною компетентністю та відсутністю методичних розробок щодо формування відповідних компетентностей на уроках.

Основним критерієм успішного формування комунікативних умінь є здатність зрозуміти, ставити й розв'язувати різні за характером комунікативні завдання, тобто вміти правильно й оптимально використовувати мовленнєво-мисленнєву діяльність у процесі спілкування.

Короткий огляд публікацій з теми. Аналіз літературних джерел засвідчує, що проблема формування комунікативної компетентності учнів привертає увагу дослідників різних наукових галузей: вона є багатогранною й потребує різностороннього вивчення.

У працях ряду сучасних українських та зарубіжних вчених, зокрема Н. Бібік, Д. Гордона, В. Краєвського, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, Д. Равена, О. Савченко, А. Хуторського, С. Шишова та інших визначено поняття компетентнісного підходу в освіті, здійснено теоретичне обґрунтування змістового напов-

нення його основних категорій, висвітлено шляхи запровадження. Питання формування комунікативної компетентності проаналізовані у працях Г. Андрєєвої, О. Божович, І. Гудзик, А. Леонтьєва, І. Родригіної, Г. Селевко, О.С. Трубаچهвої, А. Хуторського та ін.

Шляхи формування й розвитку компетентностей учнів розкривають Л. Волкова, Л. Парашенко, О. Пометун, І. Родригіна, С. Трубачева, А. Хуторський, С. Шишов та ін. У працях багатьох дослідників висвітлено вплив сучасних методів і форм організації навчання, роль і місце інтерактивних форм навчання, способів формування компетентнісної освіти, що створює можливості для молодших школярів, розвиваючи функціональну грамотність (базові знання, уміння та навички), збагачуючи досвід ефективної комунікації в ситуаціях, подібних до життєвих, формуючи власну комунікативну поведінку та компетентність.

Поняття «комунікативна компетентність учня» порівняно недавно з'явилося у вітчизняній освіті в зв'язку із запровадженням компетентнісного підходу. Власне компетентність людини педагога розуміють як індикатор реального результату сучасної підготовки у школі, який, разом з тим, що учень знає і вміє в шкільних предметах, проявляє здатність «ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності» [3, С. 18].

Теорію комунікативної компетентності в останні роки науковці активно розглядають у контексті мовленнєвої поведінки. У відповідності до неї пропонують учням навчатися мов для встановлення співробітництва, міжкультурного діалогу, для координації дій, запобігання конфліктів. Відповідно, більшість дослідників розглядає здатність людей до ефективного спілкування усно чи письмовою рідною та іноземними мовами як суттєву ознаку комунікативної компетентності. У працях П. Богуш, О. Мостової, І. Щитова педагогічну категорію «комунікативна компетентність» розглянуто в рамках засвоєння норм і правил (культури) рідної мови у дошкільному або молодшому шкільному віці.

У вітчизняній дидактиці і психології окремі аспекти організації групових форм роботи відображені в працях М.Н. Скаткіна, Ю.К. Бабанського, Х.Й. Лійметса, Є.Д. Маргуліса, Г.А. Цукерман, І.М. Чередова, Т.І. Огороднікова, О.О. Бударного, Є.С. Заді, О.Г. Ярошенко та інших. Методичний аспект досліджувався вченими В.К. Дяченко, І.І. Первіним, В.В. Котовим, В.П. Тарантій, М.Д. Виноградовою, І.Н. Турро та інші.

На нашу думку, здатність до комунікації є базовою та необхідною для всіх видів діяльності і проявляється у всіх сферах життя та навчання під час організації колективної діяльності учнів, тому ми комунікативну компетентність розглядаємо як ключову, «наскрізну», інтегративну.

Проблеми удосконалення організаційних форм навчально-пізнавальної діяльності учнів на засадах компетентнісного підходу набуває нового значення в умовах малочисельного класу.

Застосування на уроках початкових класів малочисельної школи різних форм організації навчально-пізнавальної діяльності обумовлюється метою, змістом уроку, а також типом та рівнем самостійності учнів. Сучасні педагоги-дидакти та психологи обґрунтовують значущість найбільш поширених організаційних форм навчання в початковій школі, до яких належить фронтальна, індивідуальна і групова. За нашими дослідженнями, потенційні можливості для формування комунікативної компетентності учнів сільської малочисельної початкової школи має групова форма навчання.

Автор багатьох підручників, академік О.Я. Савченко у праці «Дидактика початкової школи» подала визначення групової роботи на уроці як форми організації навчання в малих групах (3-7 дітей) на основі співробітництва з чітко розподіленими завданнями для учнів, об'єднаних спільною навчальною метою. При цьому автор звертає увагу, що дана форма сприяє формуванню в учнів умінь співпрацювати, спілкуватися [5].

Мета. Розкрити сутність та особливості формування комунікативної компетентності в учнів початкових класів малочисельної школи за допомогою групових форм організації навчально-пізнавальної діяльності.

Матеріали і методи. Сільська малочисельна школа характеризується певними особливостями, що проявляються в організації навчального процесу, методиках та технологіях навчання, у виборі методів та засобів, форм навчальних занять та ін.

Специфіка діяльності сільської малочисельної школи зумовлюється сукупністю організаційно-педагогічних факторів:

- організацією навчання в малих групах;
- наявністю різновікових навчальних груп, що різняться за складом, рівнем пізнавальних інтересів учнів;
- перевагою форм індивідуального навчання;
- слабкістю вираження процесів групової взаємодії (наслідування, змагальність), надмірною дисциплінованістю учнів;

- обмеженістю інтелектуального поля, що пов'язано з малою кількістю учнів;
- зниженою ініціативністю, прагненням до творчості.

На кожному уроці вчителю доводиться керувати трьома етапами навчального процесу: поясненням, визначенням завдання для самостійної роботи учнів та її перевіркою.

У залежності від мети та завдань уроку диференціюються форми навчально-пізнавальної діяльності учнів у початковій малочисельній школі. На перших етапах формування комунікативної компетентності може здійснюватися в парах, що вважається різновидом групової роботи. Взаємодія учнів у парах відбувається з різним призначенням, що відповідно наповнюється змістом діяльності. Зазначимо, що робота в парах застосовується і як окрема самостійна технологія навчання, і як підготовчий етап до роботи в групах, починаючи з 1-го класу. При цьому у першокласників, які працюють зі старшими учнями в групі, активніше розвиваються комунікативні вміння та навички.

Оскільки українська мова як державна, вивчається в усіх навчальних закладах України, тому зосередимо увагу на використанні групових форм роботи в умовах малочисельної школи саме на прикладі уроку української мови. Основною метою навчання української мови в початкових класах є формування і розвиток комунікативної компетенції з урахуванням можливостей та інтересів молодших школярів. Комунікативна компетентність є ключовою і означає здатність успішно користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності у процесі спілкування [4, с. 57].

Під час моделювання процесу формування комунікативної компетентності в учнів малочисельних класів за допомогою групових форм головного ідеєю є розробка такої моделі організації уроку з української мови, яка б дозволила покращити комунікативну компетентність та закріпити отриманий результат у навчально-виховному процесі початкової школи. На основі теорії педагогічного моделювання звернемо увагу на такі компоненти: встановлення мети педагогічної діяльності; планування та проектування освітнього процесу; розробка методів, засобів, заходів та організаційних форм навчання; розробка параметрів та критеріїв оцінювання освітньої діяльності.

Розглянемо послідовність організації навчання учнів 2 та 4 класу, що працюють з одним учителем:

1. Консультування груп

Ознайомлення з темою уроку, метою, планом роботи на уроці. Формування робочих різновікових груп.

2. Самостійна робота – *робота в групах над завданням на картках різного рівня складності.*

3. Взаємоперевірка самостійної роботи, обговорення способів вирішення завдань.

Робота в парах (*консультування, діалог*)

Робота учителя з учнями, що не справилися із завданням.

Обговорення результатів діяльності. Доповіді груп. Коментарі.

4. Самостійна робота за вибором (завдання різних рівнів складності)

5. Робота з учителем – *підведення підсумків роботи на уроці. Оцінювання виконаних завдань. Рефлексія.*

Групова робота є найефективнішою на етапах узагальнення, систематизації, закріплення знань. Таке навчання збільшує інтерес учнів до взаємоперевірки, підвищує самоконтроль та самооцінку, економить час на уроці, зменшує помилки та неточності в діях учнів. Міра допомоги вчителя тут зведена до мінімуму чи взагалі відсутня. На цих етапах слід враховувати різний

рівень засвоєння знань, де основним показником є вміння практично застосовувати знання. З цією метою на етапах самостійної роботи у класах виконуються письмові завдання, вирішення проблемних ситуацій.

Організована робота у такий спосіб сприяє високій активності дітей, підвищує інтерес до вивчення навчального матеріалу, розвиває комунікативні здібнос-

ті та вміння. Групові форми навчально-пізнавальної діяльності стимулюють індивідуальну самореалізацію дитини, де кожен учень відчуває себе успішним, інтелектуально спроможним. Таким чином, ефективне навчання у різновікових групах забезпечується шляхом використання інтерактивних технологій (групові форми), диференційованого підходу.

Зважаючи на вузьке коло спілкування учнів у класах з малою чисельністю, необхідно планувати навчальне заняття так, щоб на різних етапах уроку учні контактували не тільки безпосередньо з учителем, а й один з одним, щоб педагогічний вплив виявився опосередкованим, спонукав дитину до творчості, сприяв опануванню знаннями не за ради оцінки, похвали батьків, а із цікавості й інтересу. У таких класах групова форма роботи дає учневі можливість розвивати своє мислення, формувати думку, обґрунтовувати власну точку зору та ін.

До переваг роботи учнів у малих групах можна віднести наступні:

- продуктивною роботою охоплюється весь клас;
- більше уваги вчитель може приділити учням, що потребують допомоги;
- активізується розумова й мовленнєва діяльність кожного учня;
- підвищується рівень знань, умінь, навичок, формування компетентностей;
- активізується ділове спілкування учнів у процесі навчання;
- формуються вміння оцінювати власну діяльність, як і дії інших людей, регулювати свої партнерські стосунки;

- підвищується інтерес до навчання, формується позитивне ставлення до результатів;
- створюються сприятливі умови для попередження труднощів як з боку вчителя, так і товаришів, що працюють у групі.

Висновки. Сучасні вимоги до випускника сільської школи в рамках компетентнісної освіти потребують розробки нових дидактичних підходів до процесу формування комунікативної компетентності учнів початкової малочисельної школи.

Зроблено припущення щодо ефективності групових форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі формування комунікативної компетентності, оскільки вона повністю відтворює комунікацію та відповідає вимогам компетентнісного навчання. Групова робота на уроках забезпечує високу мотивацію дітей, розвиває комунікативні навички, покращує психологічний клімат у малочисельному класі. Організуючи групову діяльність на уроці вчитель повинен добре знати особливості класу, враховувати міжособистісні відносини учнів, вміння спілкуватись. Виходячи з досвіду роботи, ефективною групова робота буде за умов:

- систематичного застосування на уроках;
- найефективнішою групова робота буде на етапах закріплення та поглиблення знань, а також на уроках вивчення нового матеріалу, якщо він добре відомий учням;
- групи повинні формуватись з урахуванням психологічних особливостей класу та рівня вмінь спілкуватись.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Бібік Н.М. // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики // Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с. – С. 47 – 52.
- [2] Леонтьев А.А. Речевая деятельность / Леонтьев А.А. // Основы теории речевой деятельности / Отв. ред. А.А. Леонтьев. – М. Наука, 1974. – 368 с.
- [3] Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. Посібник / Пометун О., Пироженко Л. – К.: АСК, 2004. – 192 с.
- [4] Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи. Українська мова. // Початкова школа. – 2012. – № 6. – С. 57.
- [5] Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 1999. – С. 351.
- [6] Хуторской А.В. Практикум по дидактике и современным методам обучения / Хуторской А.В. – СПб.: Питер, 2004. – 541 с. – (Серия «Учебное пособие»).

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

- [1] Bibik, N.M. Competence approach: the reflexive analysis of its application / Bibik N.M. // Competence approach in modern education: international experience and Ukrainian prospects Library of education policy // Edited by A.V.Ovcharuk. – K.: "K.I.S.", 2004. – 112 p. – P. 47-52.
- [2] Leontiev, A.A. Speech activity/ A.A. Leontiev // Basics speech activity theory / Ed. A.A. Leontiev. – M. Nauka, 1974. – 368 p.
- [3] Pometun, O.I. Modern lesson. Interactive teaching-learning technologies: scientific-method. manual / O. Pometun, L. Pyrozhenko. – K.: ASK, 2004. – 192 p.
- [4] The curriculum for secondary educational institutions grades 1-4. Ukrainian language. // Pochatkova shkola. – 2012. – № 6. – P. 57.
- [5] Savchenko, O.Y. Didactics of Primary School: Textbook for students of pedagogical faculties. – K.: Heneza, 1999. – P. 351.
- [6] Khutorskoi, A.V. Practical training session on didactics and modern teaching-learning methods / Khutorskoi A.V. – St. Petersburg: Piter, 2004. – 541 p. – (Series "Uchebnoe posobie")

Development of communicative competence of pupils by means of group forms of work in a small primary school

H. Bondarenko

Abstract. The article deals with the features of communicative competence development in the light of contemporary approaches. The competence is developed by using group forms of teaching and learning of primary school pupils of a small school. It has been assumed that the group forms of teaching and learning can be effective if they are combined with other ones while developing communicative competence. It has been proved that the group work at the lessons provides high motivation of children, develops their communicative skills and improves psychological climate in a small class.

Keywords: group form, competence, small school, teaching and learning